

УДК 371:343:85

І. І. ПАРФАНОВИЧ
м. Тернопіль
parfanovichi@ukr.net

КОМПЛЕКСНІСТЬ ПРОФІЛАКТИЧНОГО ВПЛИВУ ЯК ОЦІНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ СИСТЕМИ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІВЧАТ

За оцінку результативності функціонування системи профілактики девіантної поведінки дівчат загальноосвітніх шкіл взято низку показників, з яких у статті розглянуто комплексність профілактичного впливу. Науковий висновок зроблено за результатами виконання експериментальної програми «Діагностика і профілактика девіантної поведінки дівчат шкільного віку» (Тернопільська обл., 2009–2010 рр.), спрямованої на досягнення позитивних результатів дослідження. У межах дії регіональної програми, згідно з даними соціально-педагогічних паспортів школярів як впровадженого діагностико-профілактичного інструментарію, виявлено комплексність профілактичного впливу. Визначено ступінь виразності асоціальних поглядів у сім'ї, спрямованість неформальних груп дівчат, негативний вплив осіб протилежної статі, сусідів, знайомих, правовий, соціальний, медичний, психологічний, педагогічний напрями профілактики девіантної поведінки дівчат загальноосвітніх шкіл у соціально-педагогічній діяльності.

Ключові слова: дівчата, девіантна поведінка, система профілактики, оцінка результативності, комплексність профілактичного впливу.

Сутність системи профілактики девіантної поведінки дівчат загальноосвітніх шкіл визначається як взаємозв'язок і взаємовплив складників профілактичного процесу, спрямованого на покращення соціально-психологічних показників становища і розвитку дівчат загальноосвітніх шкіл, формування їхнього відповідального ставлення до соціальних норм. Систему профілактики поведінкових девіацій дівчат створено відповідно до завдань соціального виховання, первинної, вторинної, третинної профілактики девіантної поведінки дівчат молодшого шкільного, підліткового, юнацького віку. Ефективність забезпечується розробленням понятійно-категоріального апарату, урахуванням специфіки змісту, принципів, функцій, форм і методів роботи на основі визначення мети, об'єкта, суб'єкта, видів, напрямів профілактики, соціально-педагогічних умов, діяльності науково-методичного центру, соціально-педагогічного комплексу закладів, установ, організацій профілактичного спрямування.

Проаналізовано теоретичні підходи до профілактики девіантної поведінки дівчат та оцінки її результативності з соціально-педагогічної позиції. О. Безпалько визначила

спільні та відмінні риси соціальної роботи і соціальної педагогіки в сучасних українських реаліях [2] та вважає, що соціальна педагогіка як інтегративна наука опирається на результати досліджень інших наук, із яких вона запозичує необхідну інформацію для всебічного пояснення феноменів, що нею вивчаються [1, 11]. Досліджено підходи науковців до соціально-педагогічної діяльності з використанням суспільних ресурсів і можливостей: С. Заєць (соціальна адаптація знедолених дітей у притулках і сирітських будинках) [3]; М. Калиняк (соціально-педагогічні умови профілактики правопорушень підлітків в діяльності правоохоронних органів) [4]; Л. Кальченко (педагогічні умови соціального захисту бездоглядних дітей у притулках для неповнолітніх) [5]; О. Караман (соціально-педагогічні умови захисту дитинства в діяльності загальноосвітньої школи) [6]; В. Коваль (соціалізація неповнолітніх у пенітенціарних установах) [7]; С. Коношенко (основи реабілітаційної роботи з соціально дезадаптованими підлітками в умовах індустріального регіону) [8]; В. Лютий (соціально-педагогічне забезпечення діяльності кримінально-виконавчої інспекції з ресоціалізації неповнолітніх,

звільнених від покарання з випробуванням) [9]; Д. Малков (соціалізація підлітків у клубних об'єднаннях за місцем проживання) [10]; С. Мукомел (формування духовних цінностей старшокласників в умовах соціально-виховного середовища) [11]; С. Толстоухова (організаційно-педагогічні основи функціонування системи соціальних служб для молоді) [12].

Свідчить про результативність системи профілактики низка показників (відповідність застосовуваних форм і методів завданням профілактики; налагодження профілактичного впливу і контролю за поведінкою дівчат із боку батьків, суб'єктів профілактики; якісно-кількісна оцінка результатів профілактичної роботи з особистістю, виражену в балах; комплексність профілактичного впливу), останній з яких є предметом розгляду в статті.

Виконання завдань експериментального дослідження досягнуто на основі аналізу комплексності профілактичного впливу за результатами реалізації регіональної програми «Діагностика і профілактика девіантної поведінки дівчат шкільного віку» на 2009–2010 роки, спрямованої на досягнення позитивних результатів дослідження. У межах дії програми, згідно з даними соціально-педагогічних паспортів школярів як впровадженого діагностико-профілактичного інструментарію, визначено основні пріоритетні напрями у профілактиці девіантної поведінки дівчат загальноосвітніх шкіл.

Заходами експериментального дослідження нами забезпечено впровадження соціально-педагогічних умов реалізації системи профілактики девіантної поведінки дівчат. Запропоновану систему профілактики девіантної поведінки дівчат загальноосвітніх шкіл перевірено експериментально. Значною мірою свідчить про результативність системи профілактики комплексність профілактичного впливу, що передбачає врахування:

- спрямованості розвитку осіб референтного оточення дівчат;
- охоплення профілактичною роботою всіх сфер життєдіяльності особистості;
- використання всіх можливих ресурсів мікросоціального середовища;
- достатній, позитивний рівень організації та налагоджена співпраця фахівців;

- якісно-кількісний показник залучення до профілактичної роботи соціальних структур та працівників як суб'єктів профілактики;
- періодичний чи постійний характер профілактичного впливу;
- наявність добре розробленої нормативно-правової бази та підготовлених кадрів до методичної профілактичної роботи.

На виконання поставлених завдань здійснено низку заходів на організаційне, психолого-педагогічне, науково-методичне забезпечення профілактичного процесу в школі.

1. Для забезпечення комплексності профілактичного впливу доцільним виявилось створення науково-дослідної лабораторії діагностики і профілактики девіантної поведінки як прикладного компоненту системи, розробка наукових і практичних засад її діяльності на всіх етапах здійснення експериментального дослідження.

2. Залучення суб'єктів профілактики до взаємодії визначено за провідним напрямом діяльності. Окреслений склад соціальних структур, які склали соціально-педагогічний комплекс з профілактики девіантної поведінки дівчат загальноосвітніх шкіл, відповідає виконанню поставлених завдань і заходів на їх реалізацію.

3. Успішність профілактичного впливу в діяльності соціального педагога залежить від точності проведеного діагностування, яке має бути всебічним і охоплювати використання соціологічних, медичних, психологічних, педагогічних діагностичних процедур. Виконанню цього завдання сприяє укладення договорів про співпрацю як міжсекторної взаємодії у межах створеного соціально-педагогічного комплексу закладів, установ, організацій профілактичного спрямування.

4. Умовою ефективності вибору доцільних форм і методів профілактики виявилось формування банку даних соціально-психологічних характеристик дівчат, що реалізовано у межах регіону і є ще одним підтвердженням доцільності організації профілактики на цьому рівні.

5. Визначено такий пріоритет профілактики девіантної поведінки дівчат як ставлення до дівчат із розумінням, співчуттям, любов'ю як до категорії осіб, які за своїми статеви-

ми особливостями потребують цього ще більшою мірою, ніж хлопці. Посилення потребує соціально-педагогічний захист прав, інтересів, соціальний супровід їх сімей, вирішення проблемних ситуацій неповнолітніх у їх мікросоціальному середовищі, референтному оточенні. Це досягнуто науково-методичним забезпеченням профілактичного процесу загальноосвітніх шкіл, підвищення кваліфікації суб'єктів профілактики.

Для визначення оцінки ефективності системи профілактики девіантної поведінки дівчат загальноосвітніх шкіл важливим є врахування спрямованості розвитку осіб референтного оточення дівчат (Табл. 1). До уваги взято характеристику стилю життя сім'ї, емоційних стосунків, ставлення батьків до виховання дітей, і найбільшою мірою – ступінь виразності асоціальних поглядів у сім'ї. Показовим у визначенні ефективності профілактичної роботи є і аналіз спрямованості неформальних груп, членами яких є дівчата, а також наявність чи відсутність впливу таких осіб протилежної статі, знайомих, сусідів. За результатами статистичної обробки даних доведено ефективність такої роботи. Середній бал оцінювання впливу референтного оточення дівчат експериментальної групи покращився у процесу експерименту на 1,24 бали, дівчат контрольної групи – тільки на 0,47 бала.

Доведено експериментальним дослідженням, що в умовах кризи основних виховних інститутів, загальноосвітня школа має розширювати вплив на розвиток дівчат, здійснювати профілактику з максимальним використанням можливостей мікросоціального середовища, інших суб'єктів профілактики. Тому в профілактиці поведінкових девіацій неповнолітніх виявилось необхідним залучення інших фахівців та організація взаємодії закладів, установ, організацій з метою забезпечення успішного виконання поставлених завдань.

Правова допомога передбачалася у частині охорони права на житло, забезпечення нормальних умов проживання, виховання, навчання, отримання спеціальності, працевлаштування, а також щодо реалізації права на повноцінний, гармонійний розвиток загалом, механізму звернення особи за соціально-правовим захистом у різні інстанції, забезпечення дієвості, вчасності соціально-правової допомоги, у конкретній життєвій ситуації сприяє усуненню причин негативної поведінки. У результативній профілактичній діяльності правова допомога забезпечується: соціальним діагнозом житлово-побутових умов особи; наданням юридичних послуг (консультації, заходи, спрямовані на захист прав та інтересів особи); організацією навчання чи

Таблиця 1

Спрямованість розвитку осіб референтного оточення дівчат дівчат профілактичного обліку загальноосвітніх шкіл контрольної і експериментальної групи

Показники спрямованості розвитку осіб референтного оточення дівчат		Числові вираження шкали відношень (%)										Середній бал
		1 бал		2 бали		3 бали		4 бали		5 балів		
		Контр. гр.	Експ. гр.	Контр. гр.	Експ. гр.	Контр. гр.	Експ. гр.	Контр. гр.	Експ. гр.	Контр. гр.	Експ. гр.	
Ступінь виразності асоціальних поглядів у сім'ї	Конст.	13	12	27	28	22	24	29	30	9	6	2,90
	Форм.	11	4	26	21	25	19	26	42	12	14	3,68
Спрямованість неформальних груп дівчат	Конст.	10	8	13	12	36	36	38	44	3	0	3,16
	Форм.	10	2	11	4	39	45	38	49	2	10	4,16
Негативний вплив осіб протилежної статі, сусідів, знайомих)	Конст.	12	11	17	17	48	50	22	22	1	0	3,24
	Форм.	13	10	13	14	51	43	30	38	3	5	3,82

праці; психолого-педагогічною підтримкою з боку навчально-виховних закладів, інших соціальних структур; соціальним захистом і підтримкою з боку соціальних служб; соціальним контролем за організацією життєдіяльності особи.

У соціально-педагогічних паспортах дівчат загальноосвітніх шкіл профілактичного обліку зазначено такі заходи профілактики за напрямом правової допомоги і підтримки: бесіди, розмови, спрямовані на підвищення рівня правосвідомості, правове виховання (95%), проведення роз'яснювальної роботи з питань наслідків порушення законодавства (92%), юридичні консультації (41%), аналіз документів (40%), аналіз соціуму в межах тижнів, місячників правових знань (34%), інструктування (28%), зустрічі з представниками влади і вирішення проблемних ситуацій (17%).

Соціальним захистом охоплено форми роботи, які допомагають максимально адаптувати неповнолітню до умов соціуму, допомогти їй засобами соціальної сфери держави, регіону, населеного пункту. Цей напрям роботи є невід'ємним від правового, педагогічного чи психологічного, але загалом спрямований на допомогу й підтримку. Визначено кількісні і якісні показники щодо заходів соціальної підтримки й допомоги у профілактиці, які стосуються дівчат загальноосвітніх шкіл: інструктування, інформування щодо соціальних гарантій і забезпечення (74%), сприяння створенню оптимальних умов життєдіяльності (44%), підтримка й допомога дівчатам, які перебувають у кризовій ситуації (29%), інформування та скерування до соціальних структур, які здійснюють соціальний захист (22%), співпраця з органами державної влади з питань соціальної допомоги й підтримки та надання матеріальної допомоги, сприяння в отриманні пільг (17%), посередницькі послуги соціального педагога в дотриманні соціальних гарантій (14%), організація соціального супроводу неблагополучних сімей дівчат (12%), співпраця з педагогами, працівниками інших соціальних структур (10%).

У *медико-біологічному напрямі* охоплено такі аспекти діяльності: 1) пропаганда здорового способу життя, що передбачає доступ до

інформації і розуміння питань здорового способу життя, роз'яснення медичних наслідків девіантної поведінки, яка здійснюється лікарями-фахівцями; 2) реалізація загальних просвітницько-інформаційних заходів із залученням до них вихованки; 3) надання консультативно-інформаційної допомоги. Виявлено оптимальні заходи медико-біологічного напрямку профілактики з дівчатами загальноосвітніх шкіл, що задокументовано у 98% паспортів: надання інформації про дослідження відхилень у фізичному і психічному здоров'ї (лекції, бесіди в класах, з групами осіб), профілактика шкідливих звичок (лекції, співбесіди, виступи лікарів на учнівських, батьківських зборах) – 98%, взаємодія з медичними працівниками для вирішення нагальних питань профілактичної роботи – 40%, консультації лікарів, інспектування щодо надання соціально-медичних послуг – 38%, корекція психоемоційного самопочуття, в тому числі із залученням лікарів – 26%, допомога у проходженні медичного обстеження – 25%, направлення у медичні заклади для необхідного консультування, обстеження й лікування – 22%.

Психологічна допомога та психоемоційна підтримка полягали в усуненні негативного впливу мікросоціуму на особу з метою недопущення щодо неповнолітньої психологічного насильства особами з її найближчого оточення, а також формування у неї адекватної самооцінки, високого рівня самосвідомості, вмінь психологічного захисту. Заходами психологічного напрямку профілактики з дівчатами були: діагностика, вивчення психологічного самопочуття дівчат шляхом, у тому числі тестування, – 91% випадків, сприяння у самореалізації, підтримка гармонійного розвитку – 80%, у наданні психологічних консультацій – 51%, розвиток навичок самоконтролю застосуванням психотерапевтичної роботи – 48%, психокорекція самопочуття, підтримка у скрутній ситуації тренінговою роботою – 45%, надання психотерапевтичної допомоги й підтримки проведенням бесід, застосуванням методу соціодрами – 37%, вирішення проблем дітей проведенням психокорекційних занять у навчально-виховному процесі школи – 35%, роз'яснювальна робота з покращення взаєморозуміння між дітьми і

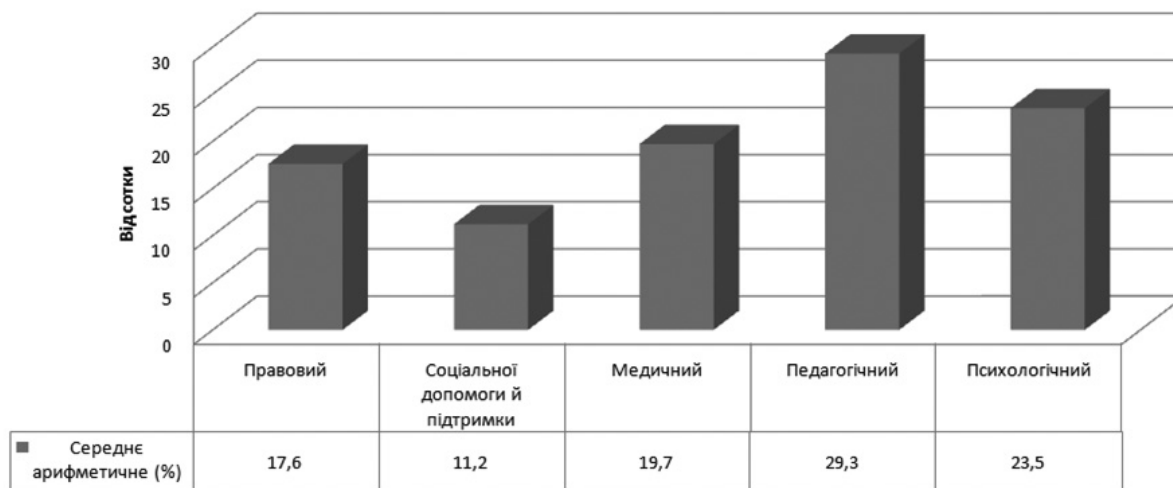

Рис. 1. Правовий, соціальний, медичний, психологічний, педагогічний напрями профілактики девіантної поведінки дівчат загальноосвітніх шкіл у соціально-педагогічній діяльності

батьками – 31%, залучення до групових психокорекційних занять – 15%.

Заходи педагогічного напрямку: покращення профілактичного впливу в формальному колективі (позитивне, негативне підкріплення, змагання) – 95%, соціальне навчання – у 72%, залучення до профілактичної роботи з дитиною різних соціальних структур з метою здійснення нормування поведінки – 70%, організація посилення виховного впливу батьків методами переконання, примусу, роз'яснення, соціального навчання – 48%, організація дозвілля неповнолітніх залученням до гуртків, секцій – 45%, залучення до заходів масової і групової профілактики (через змагання, ігри, конкурси та ін.) – 64%, актуалізація навчальної діяльності із застосуванням методів бесід, переконання – 62%, застосування прийомів психолого-педагогічного впливу – 42%, формування знань і навичок естетичної та етичної культури методами переконання, бесіди – 30%, сприяння творчому розвитку особистості у навчально-виховному процесі школи через самовиховання, самоаналіз, самоконтроль – 28%, здійснення соціального навчання у випадку дисфункційності сім'ї – 24%.

На основі визначення частки проведених заходів різних напрямів профілактики, зазначених у соціально-педагогічних паспортах дівчат, обчислення їх середнього значення, представлено порівняльні дані цифрових показників (Рис. 1).

Отже, система профілактики побудована нами на основі визначення понятійно-категоріального апарату, змісту, принципів, форм, методів, засобів, соціально-педагогічних умов. У єдності вони забезпечують дієвість і позитивну результативність профілактичної роботи. Комплексність профілактичного впливу є одним із показників, що визначають оцінку ефективності системи профілактики. Це передбачає аналіз ступеня виразності асоціальних поглядів у сім'ї, спрямованості неформальних груп дівчат, визначення негативного впливу осіб протилежної статі, сусідів, знайомих, а також напрямів (правовий, соціальний, медичний, психологічний, педагогічний) профілактики девіантної поведінки дівчат загальноосвітніх шкіл у соціально-педагогічній діяльності.

Список використаних джерел

1. Безпалько О. В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : монографія / О. В. Безпалько. — К. : Наук. світ, 2006. — 363 с.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях : навч. посібник / О. В. Безпалько. — К. : ЦКЛ, 2003. — 134 с.
3. Заєць С. С. Соціальна адаптація знедолених дітей у притулках і сирітських будинках (друга половина XIX – початок XX століття) : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / С. С. Заєць. — Луганськ, 2010. — 21 с.
4. Калиняк М. Я. Соціально-педагогічні умови профілактики правопорушень підлітків в діяльності правоохоронних органів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / М. Я. Калиняк. — К., 2009. — 20 с.

5. Кальченко Л. В. Педагогічні умови соціального захисту бездоглядних дітей у притулках для неповнолітніх : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Лариса Володимирівна Кальченко. — Луганськ : Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2009. — 252 с.
6. Караман О. Л. Соціально-педагогічні умови захисту дитинства в діяльності загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Олена Леонідівна Караман — Луганськ : Луган. держ. пед. ун-т ім. Т. Шевченка, 2002. — 215 с.
7. Коваль В. В. Соціалізація неповнолітніх у пенітенціарних установах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / В. В. Коваль. — К., 2010. — 20 с.
8. Коношенко С. В. Теоретико-методичні основи реабілітаційної роботи з соціально дезадаптованими підлітками в умовах індустриального регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / С. В. Коношенко. — К., 2011. — 21 с.
9. Лютий В. П. Соціальна профілактика негативних явищ у дитячому і молодіжному середовищі : навч. посіб. / В. П. Лютий. — К. : Академія праці і соц. відносин, 2004. — 59 с.
10. Малков Д. Ю. Соціалізація підлітків у клубних об'єднаннях за місцем проживання : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Дмитро Юрійович Малков. — К., 2006. — 207 с.
11. Мукомел С. А. Формування духовних цінностей старшокласників в умовах соціально-виховного середовища : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Світлана Анатоліївна Мукомел. — Черкаси, 2005. — 216 с.
12. Толстоухова С. В. Організаційно-педагогічні основи функціонування системи соціальних служб для молоді : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Світлана Валентинівна Толстоухова. — К., 2001. — 157 с.

I. PARFANOVICH

Ternopol

THE COMPLEXITY OF PREVENTIVE INFLUENCE AS THE ASSESSMENT OF EFFECTIVENESS OF THE SYSTEM OF GIRLS' DEVIANT BEHAVIOR PREVENTION

To assess the effectiveness of the system of prevention of deviant behavior of the schoolgirls' deviant behavior prevention the number of indicators are used. The article deals with one of them – the complexity of preventive influence. The implementation of the pilot program «Diagnosis and Prevention of Schoolgirls' Deviant Behavior» (Ternopil region, 2009–2010) demonstrated positive results of the work done. Within the regional program action, according to the schoolgirls' social and educational passports, a diagnostic and preventive tools used, the complexity of preventive influence was found.

The degree of clearness of antisocial attitudes in family, orientation of informal groups of girls, the negative impact of the opposite sex, neighbors, acquaintances, and the legal, social, medical, psychological, pedagogical areas of prevention of girls' deviant behavior in secondary schools in social-pedagogical activities.

Key words: girls, deviant behavior prevention system, integrated preventive effects, evaluation of system's effectiveness.

И. И. ПАРФАНОВИЧ

г. Тернополь

КОМПЛЕКСНОСТЬ ПРОФИЛАКТИЧЕСКОГО ВОЗДЕЙСТВИЯ КАК ОЦЕНКА РЕЗУЛЬТАТИВНОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ПРОФИЛАКТИКИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ДЕВУШЕК

По оценке результативности функционирования системы профилактики девиантного поведения девушек общеобразовательных школ взято ряд показателей, из которых в статье рассмотрены комплексность профилактического воздействия. Научный вывод сделан по результатам выполнения экспериментальной программы «Диагностика и профилактика девиантного поведения девушек школьного возраста» (Тернопольская обл., 2009–2010 гг.), направленной на достижение положительных результатов исследования. В рамках действия региональной программы, согласно данным социально-педагогических паспортов школьниц как внедренного диагностико-профилактического инструментария, обнаружено комплексность профилактического воздействия. Определена степень выраженности асоциальных взглядов в семье, направленность неформальных групп девушек, негативное влияние лиц противоположного пола, соседей, знакомых, правовой, социальный, медицинский, психологический, педагогический направления профилактики девиантного поведения девушек общеобразовательных школ в социально-педагогической деятельности.

Ключевые слова: девочки, девиантное поведение, система профилактики, оценка результативности, комплексность профилактического воздействия.

Стаття надійшла до редколегії 24.05.2015